

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Махно Аліна Анатоліївна,

аспірантка 4 року навчання

Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID ID: 0009-0005-9915-8215

Стаття присвячена ретроспективно-правовому аналізу становлення та розвитку політичних прав публічних службовців. З'ясовано, що у доктрині існує два домінуючі підходи щодо визначення часових меж формування політичних прав. Відповідно до першого підходу, зародження інституту політичних прав пов'язане зі становленням першого покоління прав людини у XVII–XVIII століттях. Згідно з другим підходом, витоки політичних прав сягають архаїчних часів.

Відзначено, що історично першими проявами інституту політичних прав осіб, наділених публічно-владними повноваженнями, можна вважати реалізацію їх права бути обраними чи призначеними на посади, а також права на участь в управлінні публічними справами. Наголошено, що історичні витоки політичних прав публічних службовців в Україні сягають часів Руської держави.

Проаналізовано особливості реалізації політичних прав публічних службовців у період Руської держави (IX століття), Галицько-Волинського князівства (XII–XIV століття), Литовсько-польський період (середина XIV – середина XVII століть), період Запорозької Січі та Української козацької держави (друга половина XVI–XVIII століття), період перебування українських земель у складі російської та Австро-Угорської імперій (кінець XVIII – початок XX століття), період Української революції 1917–1921 років, період перебування України у складі СРСР (20-ті – 80-ті роки XX століття) та період здобуття Україною незалежності в 1991 році.

На підставі проведеного дослідження авторкою зроблено висновок, що становлення окремих політичних прав публічних службовців на території України відбулося у період Руської держави, Галицько-Волинського князівства та у Литовсько-польський період. Пожвавлення розвитку цих прав відбулося за часів Української козацької держави. Певний «застій» спостерігається у період перебування українських земель у складі російської та Австро-Угорської імперій. Початок XX століття характеризується поступовим розширенням комплексу політичних прав, які згодом зазнали звуження за часів перебування України у складі СРСР. Після проголошення Україною незалежності під впливом міжнародних стандартів із захисту прав людини спостерігається значний прогрес у розвитку політичних прав публічних службовців.

Ключові слова: службове право, публічна служба, державна служба, державний службовець, політичні права, права і свободи, держава.

Makhno Alina. Historical Origins of the Formation of Political Rights of Public Servants

The article is devoted to a retrospective legal analysis of the formation and development of political rights of public servants. It is found that in the doctrine there are two dominant approaches to determining the time limits of the formation of the origins of this category of rights. According to the first approach, the emergence of the institute of political rights is closely connected with the formation of the first generation of human rights and the normative consolidation of these rights at the level of legal acts, which took place in the 17th–18th centuries. According to the second approach, the origins of political rights date back to archaic times.

It is noted that historically the first manifestations of the institute of political rights of persons endowed with public authority can be considered the realization of their right to be elected or

appointed to positions, as well as the right to participate in public affairs. It is emphasized that the historical origins of the political rights of public servants in Ukraine date back to the times of the Kievan Rus.

The features of the implementation of political rights of public servants during the period of the Kievan Rus (9th century), the Kingdom of Galicia-Volhynia (12th-14th centuries), the Lithuanian-Polish period (mid-14th – mid-17th centuries), the period of the Zaporozhian Sich and the Ukrainian Cossack State (second half of the 16th-18th centuries), the period of the presence of Ukrainian lands in the Russian and Austro-Hungarian Empires (late 18th – early 20th centuries), the period of the Ukrainian Revolution of 1917-1921, the period of Ukraine in the USSR (1920s – 1980s of the 20th century) and the period of Ukraine gaining independence in 1991 are analyzed.

Based on the research conducted, the author concluded that the formation of certain political rights of public servants on the territory of Ukraine occurred during the period of the Kievan Rus, the period of the Kingdom of Galicia-Volhynia and the Lithuanian-Polish period. The revival of the development of these rights occurred during the time of the Ukrainian Cossack State. A certain "stagnation" is observed during the period of the presence of Ukrainian lands in the Russian and Austro-Hungarian Empires. The beginning of the 20th century is characterized by a gradual expansion of the complex of political rights, which were narrowed during the time when Ukraine was part of the USSR. After Ukraine declared independence, under the influence of international standards for the protection of human rights, significant progress has been observed in the development of political rights of public servants.

Key words: *civil service law, public service, civil service, civil servant, political rights, rights and freedoms, state.*

Постановка проблеми. Реалізація політичних прав публічними службовцями має важливе значення при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій. Зміст цієї категорії прав поступово змінювався та розширювався у процесі становлення держави як суспільно-політичного інституту. З'ясування ретроспективи формування політичних прав публічних службовців має важливе значення для комплексного розуміння цього правового феномену. Історико-правовий погляд дає змогу прослідкувати еволюційні зміни та особливості врегулювання реалізації політичних прав публічних службовців на різних етапах існування держави та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження історичних витоків формування політичних прав людини і громадянина здійснювалося у працях таких вчених, як Т. М. Заворотченко, У. В. Ільницька, І. А. Мацелюх, А. В. Пехник, О. Ю. Тиліпська, Т. В. Шаповал тощо. Водночас у вітчизняному науковому дискурсі переважно зосереджено увагу на аналізі процесу становлення політичних прав без фокусу на їх реалізації у контек-

сті здійснення публічно-владних управлінських функцій публічних службовців. У зв'язку з цим є потреба дослідити ретроспективу становлення політичних прав у межах функціонування правового інституту публічної служби.

Метою статті є здійснення ретроспективно-правового аналізу становлення та розвитку політичних прав публічних службовців.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій спільноті відсутній єдиний погляд на те, з якого моменту слід вести відлік історії становлення політичних прав людини і громадянина. Загалом існує два домінуючі підходи, які мають суттєві відмінності у визначенні часових рамок формування цієї категорії прав. Відповідно до першої позиції, яка представлена, зокрема, у працях У. В. Ільницької [1, с. 38], Т. В. Шаповал [2, с. 9-10], Т. М. Заворотченко [3, с. 17], зародження інституту політичних прав тісно пов'язане з їх нормативним закріпленням на рівні правових актів, що мало місце лише у XVII-XVIII століттях. Прихильники цієї інтерпретації історичних витоків формування політичних прав вважають, що

саме у період буржуазних революцій відбулося становлення першого покоління прав людини. Окрім того, у межах цього підходу окремі дослідники пропонують розмежовувати історичні етапи становлення політичних прав, які беруть початок з XVII–XVIII століття, а також зародження елементів захисту цих прав, які у сучасному розумінні сформувалися лише у XX столітті [4, с. 75].

Прихильники другої позиції вважають, що витоки політичних прав варто досліджувати ще з архаїчних часів [5, с. 42; 4, с. 74]. Такий підхід обґрунтовується тим, що, незважаючи на відсутність прямого закріплення цих прав на рівні нормативних актів, їх окремі елементи все ж фактично існували у суспільстві. Тож для максимально комплексної характеристики інституту політичних прав у науковому дискурсі пропонується охоплювати значно ширші часові межі.

На нашу думку, кожен з цих підходів має право на існування, адже у межах цих позицій автори роблять акцент на різних аспектах прояву політичних прав. Водночас вважаємо, що в архаїчний період можна вести мову лише про зародження прототипів окремих політичних прав, які суттєво відрізняються від сучасного розуміння сутності цього правового інституту. Тим не менш, дослідження цього періоду дає можливість зрозуміти детермінанти перших проявів формування цієї категорії прав.

Історично першими проявами інституту політичних прав осіб, наділених публічно-владними повноваженнями, можна вважати реалізацію їх права бути обраними чи призначеними на посади, а також права на участь в управлінні публічними справами. На європейському континенті цей етап тісно пов'язаний з виникненням та розвитком античних держав у Стародавній Греції та Стародавньому Римі. Водночас вітчизняна історія становлення державності, на думку більшості науковців, бере початок з часів становлення Руської держави [6, с. 46; 7, с. 76; 8, с. 27; 9, с. 6–7; 10, с. 6].

Як зазначає В. В. Утвенко, на момент утворення Руської держави (IX століття) на рівні племен існувало самоврядування, яке очолювали племінні вожді, що називалися князями. Спочатку ця посада мала виборний характер, однак згодом стала передаватися у спадок. Важливу роль у процесі обрання органів та посадових осіб у цей час відігравало віче як «орган прямого народовладдя» [11, с. 141–142]. І. А. Мацелюх вказує, що правовий статус Великого князя Київського як правителя закріплювався через укладення усного чи письмового договору князя з народом. Такий договір укладався на віче і закріплював умови отримання князівської влади, вимоги до князів, тіунів (урядовців князя), а також методи управління. Порядок набуття влади (посадження на трон) супроводжувався дотриманням усталеної процедури [12, с. 24–25]. Протягом IX–XII століття вся політична влада зосереджувалася в руках князя. Тож ключова особливість реалізації політичних прав владної верхівки полягає у тому, що саме князь здійснював законодавчу і судову владу в державі, організовував міжнародні зв'язки, керував військом [13, с. 126]. В управлінні князь спирався на військових (дружину), що, серед іншого, наділялися управлінськими функціями [12, с. 24–25]. Ключовими суб'єктами, які відповідали за управління державними справами в частині здійснення повноважень виконавчої влади, були князі, князівська рада і місцева земельна аристократія. У таких умовах публічна влада Руської держави функціонувала до XII століття. Разом з тим поступово починало зростати значення удільних князівств як окремих адміністративно-територіальних одиниць [13, с. 126].

У період Галицько-Волинського князівства (XII–XIV століття), яке стало спадкоємцем Руської держави, загалом збереглася система управління, яка діяла раніше, хоча поступово в умовах феодалної роздробленості роль князя в управлінні публічними справами послаблюється. Такі тенденції пояснюються виникненням вну-

трішніх конфліктів та зовнішнім втручанням у функціонування Галицько-Волинського князівства. Водночас у зазначений історичний період на українських теренах розпочинається поступове впровадження інституту магдебурзького права за прикладом європейських держав. Цей процес мав важливе значення для становлення міського самоврядування, яке здійснювалося на засадах виборності представницьких органів [14, с. 151]. Жителі міста отримали право обирати магістрат, що був колегіальним органом, до якого входили чоловіки-міщани, котрі займалися ремісництвом чи купецтвом, а також право обирати вїйта, який головував на засіданнях магістрату [12, с. 27–28].

Литовсько-польський період (середина XIV – середина XVII століть) характеризується тим, що українські землі входили до складу кількох держав – Великого князівства Литовського та Королівства Польського (згодом – Речі Посполитої). У великокнязівських містах управління публічними справами здійснювали органи місцевого самоврядування та старостинська адміністрація як орган державної влади, очолюваний старостою, що призначався центральною владою, у той час як вїйтів обирали збори мешканців («громада», «копа»). Водночас у містах, які мали приватну або церковну форму власності, діяла замкова адміністрація, на чолі якої стояв намісник, урядник чи тіун. Призначення цих осіб на посади здійснював відповідний власник. Що стосується міських громад, то їх інтереси представляв і захищав (в тому числі і в судовому порядку) вїйт [11, с. 145–146].

Важливі нововведення в системі управління публічними справами були запроваджені 1413 року з прийняттям Городельської унії. Відповідно до цього акта, право обіймати вищі урядові посади, брати участь в діяльності великокнязівської ради, а також можливість користуватися правами та привілеями була надана лише панам і боярам, які сповідували католицизм [14, с. 151]. Таким чином, з цього часу фактично було обмежено право пра-

вославних на доступ до посад публічної служби у порівнянні з іншими кандидатами.

У другій половині XV століття функції з управління публічними справами починає здійснювати «пани-ради» як орган, що діяв на території Литви від імені короля, котрий перебував у Кракові. Цей орган публічної влади був наділений установчими повноваженнями, компетенцією у сфері затвердження законів, міжнародної політики, оборони та судових справ державного значення [12, с. 30]. На думку, І. А. Мацелюх запровадження таких змін призвело до обмеження повноважень великого князя [12, с. 30], оскільки саме «пани-ради» почали відігравати значну роль у прийнятті рішень.

Після укладення Люблінської унії та утворення Речі Посполитої вищим законодавчим органом став Вольний сейм, який складався з короля, сенату і посольської зборні. Доступ до посад сенаторів надавався вищим посадовим особам – каштелянам, єпископам, воєводам. Сенатори призначалися королем довічно [12, с. 32–33].

Наприкінці XVI століття утвердився принцип, за яким королівська влада була виборною. При королі діяла рада сенаторів. Управління публічними справами з боку короля в окремих питаннях здійснювалося лише зі згоди Вольного сейму (наприклад, це стосується питань підписання миру, оголошення війни та скликання народного ополчення) [429, с. 33].

У сфері функціонування місцевого самоврядування у Литовсько-польський період на підставі магдебурзького права діяли магістрати – органи місцевого самоврядування, які склалися з двох колегій – ради та лави. До складу ради як адміністративного органу входило від 3 до 6 членів, які іменувалися «райцями». Право доступу до цих посад мали усі міщани, які проживали у конкретному місті, на момент брання досягли 25 років та не були старшими 90 років. Обрання райців традиційно відбувалося наступного дня після Нового року. Лава як судовий орган скла-

далася з 3–12 лавників. Ці особи обиралися довічно і вступали на посаду після складення присяги. Колегію лавників очолював бурмістр. Магістрат очолював вїйт, порядок вступу на посаду якого залежав від того, повне чи неповне магдебурзьке право діяло у конкретному місті. Наприклад, у містах, де магдебурзьке право було повним (Київ, Житомир) вїйта обирали жителі міста з чотирьох кандидатур, а потім затверджував Король Польський. Водночас у містах з неповним магдебурзьким правом вїйта призначав сам Король Польський або ж на процес його брання суттєво впливали старости [11, с. 146].

У період існування Запорозької Січі та Української козацької держави (друга половина XVI–XVIII століття) управління публічними справами здійснював кошовий отаман та козацьке самоврядування. Публічні посади за часів козацької доби переважно були виборними. Наприклад, кошовий отаман як найвища служба особа обирався «вільними голосами на "раді"». Строк обрання становив один рік, однак у випадку, якщо кошовий отаман цілком задовольняв козаків, то строк його повноважень міг бути продовжений. У руках кошового отамана зосереджувалася адміністративна, військова та судова влада. У межах куреня виборною посадовою особою був курінний отаман [15, с. 84].

Управління публічними справами у законодавчій та судовій сферах здійснювала Січова рада, яка традиційно збиралася 01 січня та 01 жовтня. Виконавча влада перебувала у руках військової старшини Січі, до якої входили кошовий отаман, військовий суддя, військовий осавул та військовий писар. Ці представники військової старшини обиралися строком на один рік на Січовій раді [15, с. 84]. Важливо відзначити, що документальне закріплення порядку обрання виборних посад у Війську Запорізькому та визначення спектру їх повноважень у сфері управління публічними справами було здійснено на початку XVIII століття. Ці положення були втілені у «Пактах і Конституціях законів та воль-

ностей Війська Запорізького» від 05 квітня 1710 року [16], що поправу вважається першою у світі Конституцією. Таким чином, за часів козацької доби доступ до посад публічної служби реалізується через здійснення пасивного виборчого права. Однак у XVII столітті, коли українські території перебували у васальній залежності від Москви, обраний населенням гетьман мав присягнути на вірність цареві і заключити з його урядом формальний договір [15, с. 85]. Це, у свою чергу, вказує на тенденцію до поступового згортання широкого обсягу політичних прав публічних службовців, які існували за часів козацької доби раніше.

Також вказане засвідчує, що з другої половини XVII століття на українських територіях починає широко застосовуватися практика реалізації права на мирні зібрання, оскільки обрання посадових осіб відбувалося на публічних зібраннях населення. Як зазначає О. Ю. Тиліпська, саме мирні зібрання відігравали ключову роль у процесі «впливу на державне і суспільне життя в цілому» [5, с. 46–47]. Одним із проявів такого впливу, серед іншого, було приведення в дію механізму «змінюваності запорозьких урядовців». Крім того, на думку науковиці, у козацьку добу набуває широкого застосування практика реалізації такого політичного права, як свобода слова [5, с. 46–47].

У період перебування українських земель у складі російської та Австро-Угорської імперій (кінець XVIII – початок XX століття) прослідковується своєрідний «застій» у сфері подальшого удосконалення та розвитку політичних прав публічних службовців. Це пов'язано з тим, що на території Лівобережної України розпочався наступ царизму на сферу реалізації політичних прав. Так, у XVIII столітті починає різко зростати кількість російських чиновників та військових на найвищих державних посадах на українських землях. У 1764 році було повністю ліквідовано інститут гетьманства. З 1780-х років українські органи місцевого самоврядування починають замінюватися схожими

інституціями за російським зразком. Так само відбувалася інтеграція українських публічно-владних інституцій з польськими після входження Правобережної України до складу Польщі наприкінці XVIII століття [11, с. 153]. Хоча в цілому політичні права, навіть в обмеженому вигляді, в цей період все ж продовжують існувати. Наприклад, в Австрійській імперії, до якої входила частина українських земель, 1862 року було прийнято Державний закон про місце самоврядування, 1866 року – Закон «Про устрій громади і громадську виборчу ординацію», 1889 року – Закон «Про громадський закон для 30 більших міст», а 1896 року – Закон «Про громадський закон для менших міст, містечок і більших громад». Цими актами врегульовувалося питання формування органів місцевого самоврядування та функціонування їх службових осіб. Важливу роль у доступі до посад публічної служби у цей час відіграв інститут призначення. Зокрема, міську управу очолювали бурмістри, які вступали на посади у порядку призначення за згодою старост і воєвод. На чолі міст, виділених з повітів, стояли президенти, що затверджувалися Міністерством внутрішніх справ. Посади депутатів місцевих рад традиційно залишалися виборними [11, с. 154–155].

Водночас у світовій історії XVII–XVIII століття стали знаковими в контексті нормативного закріплення прав і свобод людини і громадянина. Саме у цей час внаслідок буржуазних революцій відбувається становлення першого покоління прав людини – громадянських та політичних прав і свобод. Так, 04 липня 1776 року було прийнято Декларацію незалежності Сполучених Штатів Америки, 17 вересня 1787 – Конституцію США, 26 серпня 1789 року – французьку Декларацію прав людини і громадянина, а 03 вересня 1791 року – Конституцію Франції, які вперше закріпили за громадянами окремі політичні права. Незважаючи на те, що ці акти ще не містили повного переліку політичних прав у сучасному їх розумінні, однак все ж їх прийняття стало вагомим

кроком до утвердження цього правового інституту. Надалі за прикладом Франції та США визнання політичних прав на нормативному рівні почало здійснюватися і в інших державах. Проте на українських землях цей процес розпочався із значним запізненням у порівнянні з аналогічними подіями у країнах Європи.

Такі вчені як Т. М. Заворотченко [3, с. 18], У. В. Ільницька [1, с. 38] та О. Ю. Тиліпська [5, с. 48] вказують, що вести мову про становлення на теренах України політичних прав у сучасному їх розумінні можна лише з 1905 року, коли 17 жовтня було прийнято Маніфест «Про вдосконалення державного порядку». Цим актом декларувалися такі політичні права, як свобода слова, свобода зборів і союзів [17]. Разом з тим витоки цих прав можна простежити дещо раніше – з другої половини XIX століття, коли на українських теренах почали утворюватися перші політичні партії [18, с. 36–37]. Проте спочатку їх діяльність фактично не була легалізована на нормативному рівні.

На початку XX століття важливе місце в системі державно-правового регулювання займає регламентація інституту державної служби. Особливу увагу було приділено нормативній регламентації порядку вступу на посади. Наприклад, окремі елементи права на доступ до державної служби за часів Української Держави Гетьмана Павла Скоропадського було врегульовано в Законі 1918 року «Про урочисту обітницю урядовців і суддів та присягу військових на вірність Українській Державі». Цей акт започаткував такий обов'язковий атрибут вступу на публічну службу, як складання присяги. Крім того, цього ж року було прийнято Закон «Про громадянство Української Держави», який закріплював вимогу, що право на публічну службу визнавалося лише за громадянами Української Держави, та Закон «Про порядок призначення осіб на урядову службу», який визначав механізм призначення на посади державних урядовців [19, с. 6–7]. Актом, що врегульовував питання доступу до посад державної служби на теренах

Західно-Української Народної Республіки в цей час був «Розпорядок державного секретаріату внутрішніх справ Західно-Української Народної Республіки про спеціальні вимоги до урядників державної адміністративної служби», датований 18 березня 1919 року. Так, на державну службу могли вступити тільки ті особи, які мали громадянство Української Народної Республіки, характеризувалися бездоганною поведінкою, вільно володіли українською мовою і не досягли віку 40 років (крім тих осіб, які вже попередньо працювали на посадах державної служби) [19, с. 10].

За часів перебування України у складі СРСР (20-ті – 80-ті роки ХХ століття) спостерігається звуження обсягу політичних прав людини і громадянина. Серед іншого, це стосується і сфери реалізації політичних прав публічних службовців. Зокрема, значно обмежується свобода слова та свобода об'єднання, зазнає спотворення інститут доступу до посад публічної служби. Значною мірою це пов'язано з тим, що до участі в управлінні публічними справами через зайняття посад у органах влади допускалися лише особи, які були рекомендовані вищими публічно-владними інституціями. Результати виборів представників до органів влади у зв'язку з цим були передбачуваними, тому виборчий процес фактично перетворився на фарс та фікцію [11, с. 175–176]. З огляду на це повноцінний розвиток інституту політичних прав публічних службовців в УРСР у цей час не відбувався. Така спотворена модель публічної служби була успадкована Україною у перші роки незалежності.

Водночас на європейському континенті у ХХ столітті відбувається значний прорив у нормативному закріпленні та захисті політичних прав людини і громадянина. Ці процеси тісно пов'язані зі створенням Ліги Націй, а згодом – Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). У Статуті ООН 1945 року уперше на міжнародному рівні було закріплено принцип поваги до прав людини (пункт 3 статті 1) [20]. Ця ідея знайшла розвиток та продо-

вження у положеннях Загальної декларації прав людини 1948 року [21]. Більш деталізовано порядок реалізації політичних прав було закріплено у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року [22], в окремих статтях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року [23], низці Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи, актів Парламентської Асамблеї Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Генеральної Асамблеї ООН та інших міжнародних інституцій. Ці документи містять як положення загального характеру, які стосуються усіх без винятку суб'єктів публічно-правових відносин, так і норми, що конкретно врегульовують сферу реалізації політичних прав публічних службовців. Україна теж приєдналася до цих міжнародно-правових актів, однак лише через деякий час. Незважаючи на це, міжнародні стандарти реалізації, охорони та захисту політичних прав публічних службовців отримали визнання і поширення на території нашої держави. Ці процеси особливо активізувалися у період здобуття Україною незалежності в 1991 році.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, на підставі проведеного дослідження з'ясовано, що історичні витоки політичних прав публічних службовців в Україні сягають часів Руської держави. Надалі їх становлення відбувалося за часів Галицько-Волинського князівства та у Литовсько-польський період. Суттєвий прорив у розвитку цих прав було зроблено за часів існування Української козацької держави. У період перебування українських земель у складі російської та Австро-Угорської імперій прослідковується своєрідний «застій» у сфері подальшого удосконалення цього правового інституту. На початку ХХ століття відбувається поступове відновлення та розширення комплексу політичних прав. Однак за часів перебування України у складі СРСР спостерігається їх чергове звуження та спотворення порядку реалі-

зації у контексті публічної служби. Водночас під впливом міжнародно-правових стандартів із захисту прав людини інститут реалізації, охорони і захисту політич-

них прав, зокрема і публічних службовців, набув особливого значення та розвитку після проголошення Україною незалежності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ільницька У. В. Політичні права і свободи громадян: нормативно-правове забезпечення та механізми реалізації у демократичних державах. *Наукові праці. Політологія*. 2012. Випуск 185. Том 197. С. 37–41.
2. Шаповал Т. В. Конституційний інститут політичних прав і свобод в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Т. В. Шаповал; кер. роботи В. І. Борденюк; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2009. 21 с.
3. Заворотченко Т. М. Загальна характеристика системи політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2012. №3. С. 17–21.
4. Пехник А. В. Політичні права та свободи: актуалізація питання та оцінка рівня забезпечення. *Політичне життя*. 2020. №4. С. 74–78.
5. Тиліпська О. Ю. Правовий механізм забезпечення реалізації та захисту права на мирні зібрання в Україні: адміністративно-правовий аспект : дис. ... к. юрид. наук: 12.00.07. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2019. 241 с.
6. Оболенський О. Ю. Державна служба: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2006. 467 с.
7. Черноног Є. С. Державна служба: історія, теорія і практика : [навч. посіб.] / Є. С. Черноног. К. : Знання, 2008. 458 с.
8. Лаврінчук І. П. Правовий статус державного службовця як учасника трудових правовідносин : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / І. П. Лаврінчук. К., 1999. 186 с.
9. Іншин М. І. Історія виникнення, розвитку та формування державної служби в Україні. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 4–9.
10. Малиновський В. Я. Державне управління : [навч. посіб.] / В. Я. Малиновський. К. : Атіка, 2009. 608 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7671/6/derzh_upravl2009.pdf. (дата звернення: 12.04.2026).
11. Утвенко В. В. Теорія та історія місцевого самоврядування: Навч. посібник / В. В. Утвенко. К.: ДП «Вид. дім Персонал», 2017. 234 с.
12. Службове право України: навч. посіб. / А. І. Берлач, О. С. Проневич, О. Р. Радишевська та ін.; заг. ред. А. І. Берлача. К.: ВПЦ «Київський університет», 2023. 479 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/1bZQxz0xJNiFCzRluiIhm7mmpm8AOp-4IC/view>. (дата звернення: 12.04.2026).
13. Грищук А. Б. Виникнення та розвиток державної служби на теренах України. Історія й сучасність. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 125–133. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/447/1/17.pdf>. (дата звернення: 12.04.2026).
14. Державне управління : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. К. ; Дніпропетровськ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
15. Рибачук М., Шкурат І. Історичні аспекти становлення виборчої системи України. *Політичний менеджмент*. 2004. № 1. С. 83–89. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rybachuk_istorychni.pdf. (дата звернення: 12.04.2026).
16. Договори і постанови прав і свобод військових між Ясновельможним Його Милості паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорізького, і між генеральними особами, полковниками і тим же Військом Запорізьким з повною згодою з обох сторін, затверджені при вільному обранні формальною присягою від того ж Ясновельможного Гетьмана, підтверджені 5 квітня 1710 року від Різдва Христового. Офіційний веб-сайт Верховної

Ради України. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>. (дата звернення: 12.04.2026).

17. Маніфест 17 жовтня 1905. Енциклопедія Сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-63459>. (дата звернення: 12.04.2026).

18. Черничко В. В. Конституційне право на об'єднання у політичні партії в Україні та країнах ЄС: порівняльно-правовий аналіз: дис. ... к. юрид. наук: 12.00.07. – Ужгородський національний університет, Ужгород, 2016. 235 с.

19. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 312 с.

20. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. San Francisco, 1945. URL: <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/UNCharterICJStatute.pdf>. (дата звернення: 12.04.2026).

21. Universal Declaration of Human Rights from 10 December 1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. (дата звернення: 12.04.2026).

22. International Covenant on Civil and Political Rights from 16 December 1966. URL: <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/02english/Eirs/intcovenantcivilpoliticalrightsp.pdf>. (дата звернення: 12.04.2026).

23. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from 4 November 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf. (дата звернення: 12.04.2026).

REFERENCES:

1. Ilynska, U. V. (2012). Politychni prava i svobody hromadian: normatyvno-pravove zabezpechennia ta mekhanizmy realizatsii u demokratychnykh derzhavakh [Political rights and freedoms of citizens: regulatory and legal support and implementation mechanisms in democratic states]. *Naukovi pratsi. Politolohiia [Scientific Works. Political Science]*, 185(197), 37–41 [in Ukrainian].

2. Shapoval, T. V. (2009). Konstytutsiinyi instytut politychnykh prav i svobod v Ukraini [Constitutional institute of political rights and freedoms in Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. National University "Odesa Academy of Law", Odesa [in Ukrainian].

3. Zavorotchenko, T. M. (2012). Zahalna kharakterystyka systemy politychnykh prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini [General characteristics of the system of political rights and freedoms of man and citizen in Ukraine]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava [Journal of Kyiv University of Law]*, (3), 17–21 [in Ukrainian].

4. Pekhnyk, A. V. (2020). Politychni prava ta svobody: aktualizatsiia pytannia ta otsinka rivnia zabezpechennia [Political rights and freedoms: updating the issue and assessing the level of provision]. *Politychne zhyttia [Political Life]*, (4), 74–78 [in Ukrainian].

5. Tylypska, O. Yu. (2019). Pravovyi mekhanizm zabezpechennia realizatsii ta zakhystu prava na myrni zibrannia v Ukraini: administratyvno-pravovyi aspekt [Legal mechanism for ensuring the implementation and protection of the right to peaceful assembly in Ukraine: administrative and legal aspect]. *Candidate's thesis*. Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv [in Ukrainian].

6. Obolenskyi, O. Yu. (2006). Derzhavna sluzhba [Civil service]. Kyiv National Economic University [in Ukrainian].

7. Chernonoh, Ye. S. (2008). Derzhavna sluzhba: istoriia, teoriia i praktyka [Civil service: history, theory and practice]. *Znannia* [in Ukrainian].

8. Lavrinchuk, I. P. (1999). Pravovyi status derzhavnoho sluzhbovtsia yak uchashnyka trudovykh pravovidnosyn [Legal status of a civil servant as a participant in labor legal relations]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

9. Inshyn, M. I. (2011). Istoriia vynyknennia, rozvytku ta formuvannia derzhavnoi sluzhby v Ukraini [History of the origin, development and formation of civil service in Ukraine]. *Yurydychna nauka i praktyka [Legal Science and Practice]*, (2), 4–9 [in Ukrainian].

10. Malynovskyi, V. Ya. (2009). Derzhavne upravlinnia [State administration]. Atika. https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7671/6/derzh_upravl2009.pdf [in Ukrainian].
11. Utvenko, V. V. (2017). Teoriia ta istoriia mistsevoho samovriaduvannia [Theory and history of local self-government]. Personnel Publishing House [in Ukrainian].
12. Berlach, A. I., Pronevych, O. S., Radyshevska, O. R., et al. (2023). Sluzhbove pravo Ukrainy [Service law of Ukraine] (A. I. Berlach, Ed.). Kyiv University Publishing and Polygraphic Center. <https://drive.google.com/file/d/1bZQxz0xJNiFCzRluiIhm7mpm8AOp-4IC/view> [in Ukrainian].
13. Hryshchuk, A. B. (2018). Vynyknennia ta rozvytok derzhavnoi sluzhby na terenakh Ukraini. Istoriia i suchasnist [Emergence and development of civil service on the territory of Ukraine. History and modernity]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs]*, (1), 125–133. <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/447/1/17.pdf> [in Ukrainian].
14. Kovbasiuk, Yu. V., Vashchenko, K. O., Surmin, Yu. P., et al. (Eds.). (2012). Derzhavne upravlinnia: pidruchnyk: u 2 t. [State administration: textbook: in 2 vols.]. NADU [in Ukrainian].
15. Rybachuk, M., & Shkurat, I. (2004). Istorychni aspekty stanovlennia vyborchoi systemy Ukrainy [Historical aspects of the formation of the electoral system of Ukraine]. *Politychnyi menedzhment [Political Management]*, (1), 83–89. https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/rybachuk_istorychni.pdf [in Ukrainian].
16. Dohovory i postanovy prav i svobod viiskovykh mizh Yasnovelmozhnym Yoho Mylosti panom Pylypom Orlykom, novoobranym hetmanom Viiska Zaporizkoho, i mizh heneralnymy osobamy, polkovnykamy i tym zhe Viiskom Zaporizkym z povnoiu zhodoiu z obokh storin, zatverdzeni pry vilnomu obranni formalnoiu prysiahoiu vid toho zh Yasnovelmozhnoho Hetmana, pidtverdzeni 5 kvitnia 1710 roku vid Rizdva Khrystovoho [Treaties and Resolutions of the Rights and Freedoms of the Military between His Serene Highness Pylyp Orlyk, the newly elected Hetman of the Zaporizhzhian Host, and between the general persons, colonels and the same Zaporizhzhian Host with full consent of both sides, approved by a formal oath of the same Serene Highness Hetman upon free election, confirmed on April 5, 1710, from the Birth of Christ]. Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> [in Ukrainian].
17. Manifest 17 zhovtnia 1905 [Manifesto of October 17, 1905]. Encyclopedia of Modern Ukraine. <https://esu.com.ua/article-63459> [in Ukrainian].
18. Chernychko, V. V. (2016). Konstytutsiine pravo na obiednannia u politychni partii v Ukraini ta krainakh YeS: porivnialno-pravovyi analiz [Constitutional right to association in political parties in Ukraine and EU countries: comparative legal analysis] *Candidate's thesis*. Uzhhorod National University, Uzhhorod [in Ukrainian].
19. Malynovskyi, V. Ya. (2018). Publichna sluzhba v Ukraini [Public service in Ukraine]. Condor Publishing House [in Ukrainian].
20. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. (1945). San Francisco. <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/UNCharterICJStatute.pdf>
21. Universal Declaration of Human Rights. (1948, December 10). <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
22. International Covenant on Civil and Political Rights. (1966, December 16). <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/regulations/02english/Eirs/intcovenantcivilpoliticalrightsp.pdf>
23. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. (1950, November 4). https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0